

En definitiva, els autors de l'obra descriuen, mitjançant la consulta a diverses fonts documentals dipositades a l'Arxiu Nacional d'Andorra i a la Biblioteca Nacional, la utilització d'estadístiques i d'entrevistes, com el territori andorrà és un reflex de les relacions espacials al llarg

desenvolupament d'altres sectors econòmics menys rendibles, com ara l'agrari i l'industrial; sense oblidar tampoc la sobre-explotació dels recursos naturals i els efectes negatius que això comporta sobre el paisatge i el patrimoni natural.

Davant d'aquesta situació, es pot con-

similar papers at core.ac.uk

provided by Di

mics generals i específics. L'evolució de l'estructura econòmica d'Andorra i la implantació de les activitats empresarials en el territori han condicionat el model territorial de forma especial. L'evolució ha suposat un procés de terciarització de l'economia, basat en la indústria turística i també de comerç al detall, això ha provocat un canvi en l'estructura del país pirinenc, no solament des del punt de vista territorial, sinó també social i ambiental. Entre els efectes del model econòmic actual, en podríem destacar l'ocupació del territori amb noves infraestructures i equipsaments per respondre al creixement accelerat, amb un fort impacte paisatgístic, la proliferació de segones residències com a resposta al creixement econòmic, alhora que el cost del sòl també impedeix el

en la qual hi ha de tenir cabuda un nou model de desenvolupament que contribueixi, des de l'ordenació del territori (entre altres coses, perquè fins al 2000 no s'ha aprovat cap legislació que reguli el creixement urbanístic dels comuns), a reduir els desequilibris territorials d'Andorra (els passos fronterers d'entrada a Espanya (la Farga de Moles) i França (Pas de la Casa) són les úniques connexions d'Andorra amb els països veïns, i estan units per una carretera que s'ha anat millorant per intentar fer-ne la circulació més fluida).

Esteve Dot Juglà

Universitat Autònoma de Barcelona
 Departament de Geografia
 esteve.dot@uab.cat

OYÓN, José Luis

La quiebra de la ciudad popular: Espacio urbano, inmigración y anarquismo en la Barcelona de entreguerras, 1914-1936

Barcelona: Serbal, 2008. Col·lecció La Estrella Polar, 51; 542 p.

ISBN: 978-84-7628-519-0

Ens trobem amb una altra obra de la col·lecció dirigida pel geògraf Horacio Capel (Universitat de Barcelona), «La Estrella Polar», que s'inicià el 1996 amb la publicació del treball de Clarence Glacken *Huellas en la playa de Rodas*. Des de fa dotze anys, la voluntat de la col·lecció és la difusió d'obres de referència sobre les relacions entre societat i territori tractades amb un marcat reconeixement dels processos històrics, culturals i epistemo-

lògics que les configuren. En aquest sentit, el llibre del catedràtic d'Urbanisme José Luis Oyón (Escola Tècnica d'Arquitectura del Vallès, Universitat Politècnica de Catalunya) compleix amb escreix els objectius marcats: la reflexió crítica i l'aportació de nous coneixements i conceptes analítics.

En els darrers deu anys, l'autor ha centrat l'atenció en la Barcelona obrera del període comprès entre la Primera Guer-

ra Mundial (1914-1918) i la Guerra Civil espanyola (1936-1939), tant en la dimensió social com, i molt important, espacial. El present llibre culmina amb una llarga recerca i reflexió, el resultat de la qual ha estat la publicació de fins a set treballs, de forma individual o col·lectiva, a l'entorn d'aquesta qüestió. Se'n poden destacar: *Vida obrera en la Barcelona de entreguerres* (Barcelona: CCCB, 1998); *Barcelona 1930, un atlas social* (Barcelona: Edicions UPC, 2001), amb Josep Antoni Maldonado i Eulàlia Grifull, i *El cinturón rojinegro. Radicalismo cenetista y obrerismo en la periferia de Barcelona. 1918-1936* (Barcelona: Carena, 2004), juntament amb Juan José Gallardo. Per Oyón, l'interès d'aquest tema rau principalment en dues qüestions: per tractar-se d'un període, el d'entreguerres, de grans canvis urbans en tots els nivells a Barcelona i als municipis de l'entorn més immediat (l'Hospitalet, Badalona, Santa Coloma...) i per constituir l'espai i el moment històric en què l'imaginari obrer va arribar a la seva màxima expressió, en especial el d'arrel anarquista. En aquest darrer aspecte, tot i que es reconeix com a «marxista heterodox de formació», considera que tenia «el deute moral i intel·lectual de parlar de la ciutat obrera i anarquista»¹.

A més d'aquesta línia de recerca, Oyón havia treballat des d'una destacable perspectiva històrica les qüestions urbanes espanyola i europea (com a l'*Atlas histórico de las ciudades europeas*, de 1994 el primer volum i de 1996 el segon), així com la colonització agrària i l'urbanisme rural a l'Estat espanyol (a la *Colonización agraria en España, 1875-1973*, de 1988). En tots els casos, una gran part del seu treball ha estat fruit de la col·laboració amb el també urbanista Francisco Javier Monclús (Universitat Politècnica de Catalunya).

La quiebra de la ciudad popular es pot convertir en una obra de referència, no només a nivell local, a causa de l'interès que pot generar en la història urbana i obrera de Barcelona, sinó també perquè fins ara no existeixen gaires precedents analítics i metodològics sobre la relació entre l'espai urbà i la component social obrera. Són pocs els treballs que han examinat els aspectes espacials i, de fet, la ciutat sol ser observada simplement com el decorat, sense cap rellevància especial, en el qual es desenvolupen els processos socials i de formació de classe. Des del punt de vista de la geografia, és lamentable l'absència de l'espai urbà en la major part de les reflexions fins ara realitzades, raó per la qual cal reivindicar-ne la inclusió, tasca que duu a terme Oyón. Alhora, també combat la no-espacialitat de la historiografia obrera de tradició marxista, l'hegemònica en aquests estudis.

Malgrat l'escassa bibliografia existent en què l'espai urbà hi té un rol molt més actiu, Oyón es basa en tres aportacions teòriques més o menys recents. El primer pilar són les aportacions d'Ira Katzelson (1992) sobre la separació espacial entre treball i residència i la segregació per classes socials. El segon és l'anàlisi de James E. Cronin (1987) en relació amb la vinculació entre la vida obrera i l'espai urbà a l'hora d'explicar la militància del proletariat a l'Europa immediatament posterior a la Primera Guerra Mundial. I, en darrer lloc, les precisions de Susanna Magri i Christian Topalov (1989) a l'entorn de la diversitat d'experiències socials de la classe obrera en funció de diferents tipologies d'espais urbans, partint del fet que es tracta d'un grup heterogeni, al contrari del que sol establir-se. Un dels principals mèrits del treball d'Oyón rau, per tant, justament a haver elevat l'espai urbà a l'atenció que es mereix i mostrar l'hete-

1. Entrevista a José Luis Oyón a càrrec de Marc Andreu, a *Carrer*, núm. 105 (març de 2008), p. 21.

rogeïtat de la classe obrera, alhora que aporta interessants punts de vista que mereixen ser investigats, alguns dels quals són els que analitza en el llibre.

L'objectiu central de *La quiebra de la ciudad popular*, dividida en dues parts, és conèixer el comportament quotidià dels obrers en l'espai urbà de Barcelona, amb el propòsit d'investigar-ne el comportament polític durant la República. A grans trets, en la primera part («Las estructuras de la vida cotidiana»), que ocupa els capítols 2 a 6, hi analitza aspectes de la vida quotidiana de la classe obrera barcelonina i els factors essencials que la canviaren durant el període d'entreguerres, definint prèviament un conjunt de figures i d'escenaris obrers. Una vegada mostrades les diferents dimensions, en la segona part («Las actitudes políticas y sindicales en los años treinta»), que ocupa els capítols 7 i 8, hi examina la possible influència dels comportaments més o menys diferenciats en l'àmbit polític i sindical durant la dècada de 1930, prèviament i durant la revolució i la guerra civil de 1936. Nombrosos mapes, gràfics, taules i històries de vida il·lustren les argumentacions exposades.

A forma d'introducció, el primer capítol mostra el creixement urbà de la ciutat de Barcelona en el període històric estudiat, subratllant que el grau de creixement produït durant les dècades de 1920 i 1930 fou espectacular, en el sentit que mai fins llavors s'havia donat, alhora que a partir d'aquell moment la ciutat real i funcional superava els límits administratius del municipi per incloure ja els nuclis del seu entorn. Paral·lelament al creixement urbanístic, també se'n produí un de demogràfic, que portà a superar el milió d'habitants el 1930. El principal factor explicatiu de tots dos va ser la immigració, tant interna de Catalunya com de l'arc mediterrani ibèric (Aragó, País Valencià, Múrcia i Andalusia), arribada en etapes successives, la darrera de les quals va ser la procedent principalment de Múrcia i Almeria.

En el text següent, l'autor analitza alguns trets sociològics i econòmics de la població obrera, fonamental per al conjunt del treball, en tant que, a partir d'aquesta anàlisi, estableix les diferents figures obreres. D'acord amb una concepció heterogènia en la formació i la composició de la classe obrera, n'identifica les tres figures següents: els obrers qualificats, els jornalers no qualificats més llargament establerts en la ciutat i els no qualificats d'immigració recent (entre deu i vint anys d'estada). Hi obvia, d'altra banda, la que constituïrien les dones obreres, que amb prou feines són observades en la recerca. Tal com mostra en el capítol, i al llarg del text, les diferències entre les unes i les altres podien arribar a ser molt importants, tant en l'aspecte laboral i econòmic, com en el cultural. Com pot notar-se, en la diferenciació de les figures també hi té un rol molt destacat el factor migratori o, més concretament, el temps d'assentament. La principal hipòtesi desenvolupada és que, malgrat la millora de les condicions laborals i, consegüentment, l'apropament entre els obrers qualificats i els no qualificats durant els anys trenta, les diferències salarials, les expectatives d'ascens social i les distàncies socioculturals eren encara prou significatives entre les tres figures.

Continuant amb la caracterització del món obrer, en el capítol tercer s'hi mostra que no només es tracta d'una construcció sociològica, sinó també geogràfica. A partir d'una anàlisi espacial per barris de la societat barcelonina, s'estableixen les tres grans àrees que ocupaven les tres figures obreres. Aquestes àrees són definides com els escenaris obrers, que, en el període d'entreguerres, es correspongueren amb els barris del centre històric densificat (el Raval central, Santa Mònica, la Barceloneta...), els suburbis populars apareguts durant el segle XIX (Sants, Gràcia, el Poble Nou...) i les més recentment construïdes segones perifèries (els diferents grups de Cases Barates, el Carmel, Can Tunis, la

Torrassa...). Finalment, l'autor comenta breument el grau de segregació de les diferents figures obreres en l'espai urbà i les possibles implicacions que tingueren en la vida quotidiana. Les reflexions desenvolupades en aquest darrer punt permeten analitzar amb més detall les diferències resultants en tres àmbits concrets: les condicions de l'habitatge, el transport i la mobilitat quotidiana, i la sociabilitat als barris, que són examinats en els tres capítols següents.

En primer lloc, en el quart capítol, hi són estudiades les condicions de l'habitatge destinat a la població obrera, en especial pel que fa al lloguer i la repercussió que tingué en les despeses de les unitats domèstiques, les condicions d'amuntegament a l'interior dels habitatges (cohabitats, rellogats...) o la renovació de l'equipament domèstic. Si bé, en general, es pot dir que va haver-hi una lleugera millora de les condicions durant els anys d'entreguerres, que amb prou feines es va notar, l'evolució no va ser uniforme en el conjunt de figures i escenaris obrers. Particularment els jornalers (i les seves famílies) van ser els més greument afectats per les males condicions d'habitabilitat, ja que es veieren obligats a acollir-se a una immensa borsa d'habitatge infracapitalitzat. En el si d'aquesta figura, la població immigrant més recent va ser la que es veié més afectada per aquestes males condicions i per l'amuntegament. Paral·lelament, les pitjors condicions es produïren en els barris de les segones perifèries i en els més densificats del centre històric; per contra, les millores es notaren molt més en els suburbis populars.

El transport i la mobilitat quotidiana són examinades en el cinquè dels capítols, on es mostra que la mobilitat a peu i les distàncies curtes entre el lloc de residència i el de treball (qualificada de «vuitcentista») eren hegemòniques entre la població obrera. D'aquí que l'autor conclou que la vida quotidiana de la classe

obrero es desenvolupava en l'esfera de proximitat, i en aquest sentit mostra que, en la major part dels casos, els espais de residència i de treball es localitzaven en el mateix barri. Tanmateix, també observa un increment progressiu en els desplaçaments a barris contigus o d'un extrem a l'altre de la ciutat funcional. Com en el cas anterior, les diferències entre les diferents figures i escenaris obrers es feien patents i eren, de fet, força considerables. En primer lloc, la mobilitat s'estratificava en funció de la qualificació i, per tant, dels ingressos, de manera que eren les figures més empobrides les obligades a desplaçar-se a peu, mentre que les més qualificades podien usar uns altres mitjans, com ara el tramvia. En segon lloc, la modalitat estava subjecta a la distribució espacial de les línies tramviàries, pràcticament absents en les segones perifèries.

Relacionat amb la temàtica anterior, en el darrer capítol de la primera part s'hi analitza el grau de comunitat veïnal, definit a partir de la mobilitat residencial, les relacions de sociabilitat primària (el parentiu i l'amistat) i, en menys mesura, de sociabilitat secundària (el veïnatge i el festeig). Oyón indica que els barris obrers barcelonins només van poder aconseguir l'alta cohesió interna gràcies a les denses relacions socials que es desenvoluparen en el seu interior, si bé, al llarg del període d'estudi, n'observa un descens generalitzat atesos els canvis interns ocorreguts (increment de la mobilitat residencial, de la distància entre espai de residència i de treball...). Malgrat això, considera molt significatiu el fet que els barris obrers no van perdre del tot el dens teixit de relacions de sociabilitat primàries i secundàries. Aquest fet va comportar el manteniment d'una intensa «vitalitat» exemplificada a través dels espais de la festa (els guarniments i els envelats), els espais de sociabilitat veïnal (les tavernes, les botigues de queviures i els safarejos) o els equipaments d'oci de l'associacionisme de barri. En els diferents escenaris, hi

apareixien importants diferències: mentre en les segones perifèries la sociabilitat recolzava sobretot en les relacions de parentiu i d'amistat, aspecte que les feia més fràgils, en els suburbis populars i el centre històric s'hi varen poder desplegar, per exemple, nombrosos equipaments associatius fruit de l'existència de relacions secundàries.

Plenament en la segona part, en el setè capítol, s'hi duu a terme una anàlisi destinada a identificar els espais de l'afiliació sindical, especialment pel que fa a la Confederació Nacional del Treball (CNT), de tendència anarcosindicalista, i la Unió General de Treballadors (UGT), més vinculada als sectors socialistes. El capítol mostra també les actituds i les pautes d'acció de la població obrera expressada a través del seu compromís sindical, des de la simple adscripció fins a la militància més activa. En aquest segon aspecte, l'autor dedica una atenció particular a l'afiliació i a la militància de la CNT, amb la finalitat de construir, de forma aproximada, el perfil social del cenetista durant els anys de la República, tant pel que fa als barris hegemònics d'afiliació i militància, com a la composició social i immigratòria dominant. Parteix del fet històric que, si bé la CNT havia tingut una hegemonia clara entre el proletariat barceloní durant les dècades de 1910 i 1920, a partir de la dècada següent, sense perdre-la del tot, comença a ser qüestionada per unes altres centrals sindicals, en especial la UGT, més o menys accentuada en funció de cada figura i de cada escenari obrer. En aquest sentit, l'anàlisi no seria completa si no s'acompanyés d'una comparació amb uns altres perfils obrers, particularment els vinculats amb la UGT, i partits com ara el BOC, el POUM, el PSUC o el PSOE. El resultat és força interessant, ja que indica que, en xifres relatives, els espais de la CNT coincidien pràcticament amb els escenaris de les segones perifèries i, en menor mesura, d'alguns barris del centre històric, alhora que socialment es corres-

ponia amb la figura obrera dels treballadors no qualificats, amb un pes important de la component migratòria. Tot el contrari era el perfil de l'uetista, que es vinculava més amb els barris de l'Eixample i dels suburbis populars, i amb els treballadors qualificats. En relació amb el perfil sociodemogràfic de la CNT, cal ressaltar que Oyón demostra que, si bé els obrers d'immigració recent tenien un pes molt significatiu dins de la CNT, també n'hi tenien els afiliats d'origen català, amb la qual cosa desmunta el discurs catalanista de llavors, i encara ara dominant en la historiografia, que la CNT, i l'anarquisme en general, era una importació dels obrers immigrants, els «murcians» de la premsa (Carles Sentís) i la historiografia (Jaume Vicens Vives) catalanistes.

El darrer capítol se centra en la recerca del que l'autor ha anomenat «anarquista radical», etiqueta utilitzada per designar la figura obrera fonamental en l'enfrontament de la CNT amb l'ordre estatal i capitalista. Oyón n'aporta el perfil sociològic i territorial, assenyalant que l'absència de mobilitat social i de millores significatives en habitatge, transport o equipaments va permetre mantenir expectatives revolucionàries tot al llarg de la República. En la recerca de l'«anarquisme radical», una redundància al meu entendre, incideix primer en l'estudi de la seva presència en l'espai urbà, materialitzada amb els conflictes protagonitzats pels obrers. En aquest punt, hi inclou les lluites extrasindicals sobre el consum, com van ser la vaga de lloguers (1931) i les revoltes sobre el transport (1933-1935), i els diferents episodis insurreccionals (el que Azaña havia qualificat de «gimnàstica revolucionària»), en especial el de desembre de 1933, que culminaran en la revolució de juliol de 1936, la participació en les milícies anarquistes i la formació dels comitès revolucionaris. Les lluites obreres s'articulaven i/o recolzaven en una xarxa més o menys informal de grups de la Federació Anarquista Ibèrica (FAI),

de les Joventuts Llibertàries (JJLL) i d'ateneus llibertaris, dels quals n'analitza la localització espacial i la composició social. Passa tot seguit a concentrar-se en la divisió dels escenaris obrers durant la guerra. Com ja s'ha posat de manifest en el setè capítol, en aquest queda més clar el rol destacat de les segones perifèries i de la figura del jornalero, i d'immigració recent, en la trajectòria de l'anarquisme barceloní. En darrer terme, hi contrasta aquests resultats amb el perfil territorial i social d'altres tendències obreres presents a Barcelona, que permet concloure que es produí un trencament de la ciutat obrera i popular a tres nivells: geogràfic, sociològic i ideològic.

Aquesta idea condueix directament al darrer apartat del llibre, en el qual, després de realitzar un breu resum dels principals resultats obtinguts en cada un dels capítols, exposa les conclusions principals. En primer lloc, posa de manifest que precisar el subjecte social i els espais urbans de més implantació de l'anarquisme permet ajustar-se a la realitat de la revolució, amb la qual cosa s'allunya de forma necessària de les visions tòpiques i habituals que se n'han fet. I en segon lloc, i més important, mostra la «ciutat dividida», fruit del trencament de l'espai urbà obrer i popular entre els diferents escenaris, cada un dels quals va associat a figures diferenciades, tant a nivell social i migratori com ideològic (sindical i polític). Un trencament que, a més, es va reproduir en l'anarquisme a l'interior dels escenaris i de les figures preferents.

Cal destacar també el treball per les fonts i la metodologia utilitzada, que s'ha basat principalment en un exhaustiu buidatge dels documents arxivístics (l'Arxiu Administratiu de l'Ajuntament de Barcelona, de la Diputació de Barcelona, del Govern Civil de Barcelona, l'International Instituut voor Sociale Geschiedenis...). El buidatge ha permès realitzar una anàlisi completa de fonts com ara el padró d'habitants de 1930, el cens electoral de

1932 o els registres d'afiliats als sindicats o dels treballadors de grans empreses ubicades a la ciutat (La Maquinista Terrestre y Marítima, Riviere, La Casa de Caritat i Serra i Balet). En conjunt, la recerca ha aportat dades sobre aspectes molt diferents, com ara les llars censals, les llicències d'obra, els expedients de desnonament, les actes matrimonials, els desplaçaments al lloc de treball, les dades de parentiu i d'amistat, d'afiliació sindical i de militància política, entre d'altres. Paral·lelament, Oyón ha treballat amb relats biogràfics, que han permès contrastar i dotar d'una vessant més humana la informació extreta de les fonts arxivístiques. Els prop de dos-cents relats examinats procedeixen del Corpus d'Històries de Vida dipositat en el Departament d'Història Moderna i Contemporània de la Universitat Autònoma de Barcelona.

Tot i que el gruix de la investigació es basa en aquestes dues fonts, no per això n'ha deixat de banda unes altres de més tradicionals. Òbviament, ha recorregut a estudis previs sobre les qüestions analitzades en l'àmbit de Barcelona, entre els quals s'inclouen els pocs estudis sobre la incidència de l'anarquisme elaborats per investigadors anarquistes o propers (Amorós, Castells Duran, Díez o Masjuan), així com referències a estudis similars aplicats en uns altres espais urbans, metodològics i teòrics, com les tres senyalades anteriorment. Amb menys atenció i incidència, ha consultat les publicacions municipals i dels col·lectius obrers de l'època, prescindint de l'anàlisi favorable o contrària elaborada des de la premsa o des del relat polític, interessants des d'un punt de vista del discurs, que no era l'objecte d'estudi, però de poc interès per a l'anàlisi espacial, atès el seu biaix. Oyón defuig el discurs favorable o contrari de la historiografia dominant, i possiblement per aquesta raó no utilitza en cap moment cap dels qualificatius per descriure la Barcelona anarquista, com la «Rosa de Foc».

De totes maneres, la informació obtinguda de les dues fonts anteriors ha permès confirmar algunes de les dades publicades per la CNT i que solien considerar-se exagerades.

Per últim, més enllà de l'interès geogràfic i històric d'aquesta obra, una part dels resultats obtinguts permet fer comparacions i paral·lelismes amb la situació present a Catalunya i Barcelona, la qual cosa evidencia, per exemple, la pèrdua de consciència de classe de la població o la manca de combativitat, alhora que fa patent que, en els processos repressius, continuen aplicant-se els mateixos meca-

nismes. En aquest sentit, sorprèn com, durant els anys trenta, es desenvolupà una vaga de lloguers i que ara, en alguns casos en condicions pitjors, sembli impossible plantejar una mobilització semblant; o com el mecanisme de criminalització de la població immigrada és similar, els «muricians anarquistes» de la perifèria de llavors són ara els «pakis terroristes» del Raval.

Xavier Oliveras González

Universitat Autònoma de Barcelona

Departament de Geografia

xavier.oliveras@uab.cat

HEYNEN, Nick; MCCARTHY, James; PRUDHAM, Scott; ROBBINS, Paul
Neoliberal environments: False promises and unnatural consequences
 Abingdon (Oxon, UK); Nova York: Routledge, 2007; 298 p.
 ISBN: 978-0-415-77148

En los últimos años, un importante número de investigadores, principalmente bajo el manto de la geografía humana crítica anglosajona, ha estudiado la forma como el proceso de neoliberalización se ha desarrollado y como ha afectado a diferentes esferas y territorios. Algunos de los temas examinados en este sentido son, por ejemplo, el neoliberalismo y la regulación post-Fordista (Jessop, 1994, Peck y Tickell, 1995); las reformas neoliberales a escala urbana (Brenner y Theodore, 2002; Swyngedouw y otros, 2002); las reformas neoliberales de los mercados laborales (Peck, 2002); la dimensión espacial de las reformas neoliberales (Peck y Tickell, 2002) o los nexos entre neoliberalismo y geopolítica (Harvey, 2003; Sparke, 2006). Sin embargo, no ha sido hasta más recientemente que se ha estudiado con más profundidad como los procesos de neoliberalización han transformado las relaciones entre naturaleza y sociedad.

Este libro, editado por Nik Heynen (University of Georgia), James McCarthy (Penn State University), Scott Prudham

(University of Toronto) y Paul Robbins (University of Arizona), pretende examinar críticamente la relación entre naturaleza, mercados, desregulación y valoración. Esto lo consigue mediante una serie de análisis de casos empíricos y el análisis de políticas actuales de todo el mundo y de diferentes recursos, llevados a cabo por un conjunto de académicos críticos, la mayor parte proveniente de los departamentos de geografía de universidades anglosajonas. El punto de partida de los autores es claro: presuponen que los procesos de neoliberalización de la gobernanza ambiental conllevarán predominantemente la aparición de efectos ambientales indeseables, así como resultados políticos y económicos socialmente regresivos.

Tal como plantean los editores del volumen en el capítulo introductorio, el hecho de relacionar la cuestión de la naturaleza con los procesos de neoliberalización tiene que ir mucho más allá de un simple análisis de los impactos de las políticas económicas en el medio ambiente.